

Jalə NAĞIYEVA

Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı

kafedrasının doktorantı

e-mail: jalakhilova@yahoo.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2024.2.135>

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD”DA ARXAİK QAT: MİFOLOJİ YADDAŞIN POLİFONİYASI

Xülasə

Epik təhkiyə, dastan informasiyası bütün parametrlərdə xronotopları, etnik sistemin ibtidai zamana və düşüncəyə dayanan qavram modellərini ehtiva etmək baxımından bir əvəzsizliyə yüklənir. Bunların təsəvvür və dünyagörüş səviyyəsində görünüşü, əlbəttə müxtəlif forma və təhkiyə komponentlərində özünü nümayiş etdirir. Epos və eposdan dastana gələn kanonik sistemin ezoterik və ekzoterik dinamikasında müşahidə olunanlar bunu çeşidli dərk və düşüncə modeli olaraq sıralayır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları bu baxımdan ciddi qaynaq olaraq üfqi və şaquli yanaşmalar üçün əsaslı material verir.

Elm aləminə məlum olduğu zamandan günümüze qədər müxtəlif elm sahələrinin və tədqiqat konseptlərinin problemi kimi nəzər-diqqəti cəlb edən epos eyni zamanda tipoloji araşdırmalarda “Bilqamis”, “Alpamış”, “Manas”, “Edige”, “Oğuz Kağan”, “Ərqənəkən”, “Boz Qurd”, “Törəyiş”, “Canqar” və s. səviyyəsində də müqayisələrin aparılmasını zərurətə çevirir. Etnokulturoloji sistemin ən əski qatlarından üzü bəri olanları öz içinə ala bilmək gücü və xarakteri ilə səciyyələnən epos məfkurəsi təkcə türk xalqları səviyyəsində deyil, bütünlükdə dünya mədəniyyəti axarında olanları əhatələmək gücü və istəyi ilə sistemləşir.

“Sid haqqında dastan”, “Beovulf”, “Tristan və İzolda”, “Kelt dastanı”, “Nibelunqlar haqqında nəğmələr” və s. əksətdirmə imkan və modelləri ilə sivilisasiyanın paradiqma səviyyəsində məzmununda gedən prosesləri əhatələmək imkanları və məramı ilə diqqət önünə gəlir. Buraya Homerin “İliada”, “Odisseyə”sini də əlavə etmək olar. Bütünlükdə bunların sinxron və diaxron yanaşmalarda açımı və ibtidai zaman kəsimlərindən daşyıb gətirdikləri mifə qədər olan prosesi və sonrakı gedişlərin nələrə səciyyələndiyini aydınlaşdırmaq baxımından mənbə funksiyasını yerinə yetirir. “Kitabi-Dədə Qorqud” bu baxımdan əvəzsiz bir imkanlılıqla özünü göstərir.

Açar sözlər: epos, dastan, “Kitabi-Dədə Qorqud”, boy, mif, əfsanə

Jala NAGHIYEVA

**ARCHAIC LAYER IN “KITABI-DEDE GORGUD”:
POLYPHONY OF MYTHOLOGICAL MEMORY**

Summary

Epic narrative, epic information is indispensable in terms of containing chronotopes in all parameters, conceptual models of the ethnic system based on primitive time and thought. Their appearance at the level of imagination and worldview certainly demonstrates itself in various forms and narrative components. What is observed in the esoteric and exoteric dynamics of the canonical system from the epic to the epic ranks it as a diverse model of perception and thought. The epics of “Kitabi-Dede Gorgud” provide fundamental material for horizontal and vertical approaches as a serious source in this regard.

The epic, which has attracted attention as a problem of various scientific fields and research concepts since it was known to the scientific world until today, also makes it necessary to make comparisons in typological studies at the levels of “Bilqamis”, “Alpamış”, “Manas”, “Edige”, “Oghuz Kaghan”, “Arqanakon”, “Boz Gurd”, “Torayish”, “Cangar”, etc. The epic ideology, characterized by the power and character of being able to absorb what is hidden from the most ancient layers of the ethnocultural system, is systematized not only at the level of the Turkic peoples, but also with the power and desire to encompass what is in the flow of world culture as a whole.

“Sid”, “Beovulf”, “Tristan və Izolda”, “Kelt epic”, “Nibelunglied”, etc. Come to the fore with the possibilities and purpose of covering the processes taking place in the content of civilization at the paradigm level with their reflective possibilities and models. Homer’s “Iliada” and “Odyssey” can also be added to this. Overall, they fulfill the function of a source in terms of their synchronic and diachronic approaches and the process from primitive time periods to the myth they brought and brought and what the subsequent developments were characterized by. “Kitabi-Dede Gorgud” shows itself with an invaluable opportunity in this regard.

Key words: *epic, epic poem, “Kitabi-Dede Gorgud”, story, myth, legend*

Жале НАГИЕВА

**АРХАИЧЕСКИЙ ПЛАСТ В «КИТАБИ-ДЕДЕ ГОРГУД»:
ПОЛИФОНИЯ МИФОЛОГИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ**

Резюме

Эпическое повествование, эпическая информация незаменимы с точки зрения содержания хронотопов по всем параметрам, концептуальных моделей этнической системы, основанных на первобытном времени и мышлении. Их проявление на уровне воображения и мировоззрения, безусловно, проявляет себя в различных формах и повествовательных компонентах. То, что

наблюдается в эзотерической и экзотерической динамике канонической системы от эпоса к эпосу, ранжирует ее как разнообразную модель восприятия и мышления. Эпосы «Китаби-Деде Горгуда» дают фундаментальный материал для горизонтальных и вертикальных подходов как серьезный источник в этом отношении.

Эпос, привлекающий внимание как проблема различных научных направлений и исследовательских концепций с тех пор, как он стал известен научному миру и до сегодняшнего дня, также делает необходимым проведение сравнений в типологических исследованиях на уровнях «Билькамыс», «Алпамыш», «Манас», «Едиге», «Огуз Каган», «Арканакхон», «Боз Гурд», «Тораиш», «Джангар» и т. д. Эпическая идеология, характеризующаяся силой и характером способности впитывать то, что скрыто в древнейших пластах этнокультурной системы, систематизируется не только на уровне тюркских народов, но и силой и стремлением охватить то, что находится в потоке мировой культуры в целом.

«Песнь о Сиде», «Беовульф», «Тристан и Изольда», «Кельтский эпос», «Песня о Нибелунгах» и т. д. выходят на первый план с возможностями и целью освещения процессов, происходящих в содержании цивилизации на уровне парадигмы с их рефлексивными возможностями и моделями. К этому можно добавить также «Илиада» и «Одиссея» Гомера. В целом, они выполняют функцию источника с точки зрения их синхронных и диахронных подходов и процесса от первобытных временных периодов до мифа, который они принесли и принесли, и того, чем характеризовались последующие события. «Китаби-Деде Горгуда» показывает себя с бесценной возможностью в этом отношении.

Ключевые слова: эпос, эпическая поэма, «Китаби-Деде Горгуда», история, миф, легенда

Giriş. Etnoenerjinin bərpası və ötürülməsi kontekstində epos məfkurəsinin diqqət önünə gətirdiyi imkanlılıq (həm də təsəvvür) bir sonsuzluqla özünü nümayiş etdirir. Dastanın ayrı-ayrı boylarının mətn informasiyası və onların epizodlar səviyyəsində formalaşdırdığı təsəvvür situasiyalararası və situasiyadaxili təfəsilatı aydınlaşdırmaq üçün əsaslı material verir. Türk mədəni və fəlsəfi təfəkkürünün müəyyənləşdirdiyi Qorqud müdrikliyindən qopuza gələnələr və onun sonrakı dövrlərdəki sərgilədiyini miqyas bütün ierarxiyası ilə stixial fonu diqqət önünə gətirə bilmək imkanları baxımından xarakterizə olunur. Onun imkanlılıq səviyyəsi və mənzərəsi ilə mifoloji qatla tarixi qat arasındakı gedişləri və tarixi-mədəni layın spesifikasiyasını bir bütöv olaraq əks etdirmək gücü ilə nəzərə çarpır. Burada mifik dünyanın sivilizasiyası və tarixi layın mədəniyyət və mədəniyyət etiketləri bir bütöv olaraq nümayiş etdirə bilmək xarakteri ilə özünü göstərir.

Dastan informasiyası və onun mətn tipi. Məlum olduğu kimi, “elmi-humanitar qloballaşma yalnız məişətə, kökə, Qorquda aparən yoldan keçəndə həm keç-

mişdən, həm də gələcəkdən eyni vaxtda keçir” (6, 4). “Dirsə xan oğlu Buğac”ın boyundan, “Qazan xanın evinin yağmalanması”ndan “Basatın Təpəgözü öldürməsi”nə qədər olanlar, eləcə də “Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul” boyuna qədərki təsəvvür sivilizasiyalar və integrasiyalar arasındakı gedişləri, humanitar körpünün, əbədi mənəvi yaddaş karvanının ümumi sisteminə dayananların təmərgüzləşmələr və transformasiyalar səviyyəsində əhatələyə bildiyi və daşıyıb gətirdiklərini təsəvvürümüzdə bir çeşni olaraq canlandırır. “Dədə Qorqud oğlanın babasına söyləmiş, görəlmiş, xanım, nə söyləmiş. Aydır:

– Hey Dirsə xan!
Oğluna bəylik vergil,
Taxt vergil – ərdəmlidir.
Boyu uzun bəddöy at vergil (bu oğlana)
Minəd olsun – hünərlidir” (3, 22).

Buradakı təsəvvür eposdakı və etnosdakı sinerjinin kəşfiyyəti, eyni axara və ideala kökləndiyi işarəvi kod olaraq oxşarlıq və əlaqə səviyyəsində daşınanların tarixi formulunu bir bazis olaraq sıralayır. Tarixi qat digər epizod və hadisə səviyyəsində bunları bir törə və davranış etiketi olaraq daha geniş açılımlara imkan yaradır və dastanın bütün boylarında müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərir. Ümumiyyətlə, “dastanşünaslıqda belə bir fikir var ki, qəhrəmanlıq dastanları xalqın tarixinin şifahi dərsliyidir. “Dədə Qorqud” qəhrəmanlıq dastanıdır. Ancaq o, Şumer dastanları kimi bizə tarixin dərinliyindən yazılı şəkildə, kitab halında gəlib çatmışdır. Və Azərbaycanın uzaq və ilk orta əsrlər keçmiş tarixi-xronoloji və mənəvi-etnik bütövlüyü ilə bu kitabda əks olunur. Burada Azərbaycanın sənədlərlə təsdiq olunan tarixi coğrafiyası var (hələ bir çox hallarda dastandakı hadisələr yazılı sənədləri daha da etibarlı edir), Azərbaycanın milli-etnik mənşəyi – oğuz-qırçaq kökü göstərilir, əski xaqan və şah idarə üsulundan ibarət qədim türk dövlət quruculuğu əks etdirilir, ordu quruluşu və hərbi döyüş sistemi, sərhəd qoruculuq institutu haqqında bilik verilir, ailə-əxlaq tərbiyə mənzərəsi canlandırılır, ölkənin demoqrafik vəziyyəti ilə bağlı dövlət qayğısından danışılır, dövlətin insan şəxsiyyətini qiymətləndirməsindən söz açılır, dilimizin bugünkü əsas lüğət fondu və qrammatik quruluşu ilə tarixin çox dərinliyinə getdiyi təsdiqlənir və s. Heç bir xalqın qəhrəmanlıq dastanında onun tarixi Azərbaycanın müəyyən dövr tarixinin “Dədə Qorqud kitabı”nda verildiyi qədər canlı, mötəbər və dəqiq əks olunmur” (2, 3). Dastan mətni etnoqrafik zənginlik, coğrafi atlas, bədilik müstəvisində kamilliyin mümkünlüyü, epos informasiyası və mühiti, etnosun dil örtüyü aspektində ucu-bucağı görünməyən bir zənginliyi gözlərimiz önündə sərgiləyir. Düşünürsən ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” xalq, toplum təmsalında etnik kimliyin canlı tarix göstəricisidir və ilahi bir əllə yazılıb nizamlanmış sistemdir. “Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul boyu”nun başlanğıc epizodunda vurğulanır: “Məgər bir gün köprüsünün yamacında bir bölük oba qonmuş idi. Ol obada bir yaxşı, xub yigit sayru düşmüş idi. Allah əmrilə ol yigit öldü. Kimi oğul deyü, kimi qardaş deyü ağladı. Ol yigit üzərində möhkəm qara şivən oldu.

Nagahdan Dəli Domrul çapar yetdi.

Aydır:

– Mərə qavatlar, nə aqlarsız: Mənim köprümün yanında bu qovğa nədir? Niyə şiyvən edərsiz? – dedi.

Ayıtdılar:

– Xanım, bir yaxşı yigidimiz öldü. Ona aqlarız – dedilər.

Dəli Domrul aydır:

– Mərə yigidinizi kim öldürdü?

Ayıtdılar:

– Vallah, bəy yigit, Allah-taaladan buyruq oldu, al qanatlı Əzrayıl ol yigidin canını aldı.

Dəli Domrul aydır:

– Mərə Əzrayıl nə kişidir kim, adamın canını alır”? (3, 87).

Epos məfkurəsi “Kitabi-Dədə Qorqud” timsalında elə bir mükəmməlliyi və in-formasiya çoxlaylılığını əhatələmək gücündədir ki, onun ecazkarlıq və simpatiya qatlarını ancaq və ancaq hissi və emosional, həm də sistemli təfəkkür bütövlüyündə açmaq mümkündür. Burada qeyri-adi nizam timsalında sərgilənən mənzərə mifdən etnosun tarixi qutsallığına, dövlətçilik məfkurəsinə, ailə institutunun müəyyənləşdirdiyi qanunauyğunluğa, ağsaqqallıq timsalında formalaşmış təsəvvürə qədər bir zənginliyi əhatələmək gücü və xarakteri ilə səciyyələnir. Elə yuxarıda nümunə verdiyimiz epizodun özündə də etirazlar alp ərənlər səviyyəsində müəyyənləşmiş nizamın profan dünya ilə empirik zaman hədudlarında dayandığını və yaxın (oxşarlıq), həm də fərqlilik səviyyəsində formuluunu öz içərisində cızır.

Mifik təsəvvürdən empirik təsəvvürə (eləcə də zamana) qədər olanların simmetrik xarakteri dastan mətnində bir zənginliyi, zaman əhatəliliyi anlamında olanların diaqonal koordinatlarını faktlaşdırır. “İbtidai insanın həyat mücadiləsini və onun təbiətlə canlı təmaslarını ehtiva edən, mif, əfsanə, rəvayət, nəğmə, atalar sözü, nağıl, dastan, əhvalat, hadisə, bayatı, məsəl və s. örnəkləri bütün məzmun və düşüncə stixiyası ilə onu dərkə yönlənməklə, həm də əldə etdiyi uğurları, melodiya və ecazkarlıqları onun bir hissəsi, əks-sədası kimi görmüşlər. Cəmiyyətin ləngərli inkişaf tempini ilk öncə təbiətlə bir görən və həm də onun bir hissəsi olaraq təhlilə çalışan nəzəriyyələr bütün gözəllik qanunlarını bədii-estetik məzmundan çıxış etməklə təbii prosesdə dərkənə yönlənmişlər. İncəsənət bu baxımdan müstəsna funksiya ilə insan duyğusallığını, poeziyanı, rəssamlığı, heykəltəraşlığı, dulusçuluğu, bədii nəsrini, musiqini və s. hamısını təbiətin bir hissəsi olmaqla, oradan qoparaq və həm də onu yamsılayaraq təqdimə köklənmişdir” (1, 10). Epos məfkurəsinin çoxqatlı və çoxşaxəli mənzərəsi bədii kamilliyin mümkünlüyü fonunda elə bir konsepti öz içinə almaq gücündə görünür ki, bu qədim türklərin protürk səviyyəsində müəyyənləşmiş təsəvvürü bir bütöv olaraq içinə almaq gücü və simpatiyası ilə özünü təsdiqləyir.

Mifik lay və tarixi qat. “Kitabi-Dədə Qorqud”un hər bir boyu mükəmməlliyin toplum şəklində nizamını, xronotop səviyyəsində müşahidə olunanların zəngin-

liyini yüksək intelleksiya ilə çatdırmağa yükləndiyini aydınlaşdırır. Məsələn, “Qazan xanın evinin yağmalanması” boyunda başlanğıc epizodun verdiyi informasiya xalqın inam, etiqadları, mifoloji təfəkkürlə bağlantı və təmasları kontekstində daha geniş açılımlara əsas olur. “Bir gün Ulaş oğlu, Tulu quşun yavrusu, bizə miskin ümidi, ümmət soyunun aslanı, Qaracığun qaplanı, qonur atın əyası, Xan Uruzun ağası, Bayındır xanın göygüsü, qalın Oğuzun dövləti, qalmış yigidin arxası, Salur Qazan yerindən durdu” (3, 31). Bədii mətnin informasiya qatı əski təsəvvürlə, mifik yaddaşa bağlantılara ad etiketlərində işıq tutur və onun daha dərin qatlarını tarix və zaman timsalında özü qədərində qədimliyə daşıyır.

“Tulu quş”, “soyun aslanı”, “Qaracığun qaplanı”, “qonur atın əyası” olma arxaik qat, mifoloji təsəvvürə dayananlar və ondan əvvəlkilər timsalında bir çeşidliliyi, həm də sinxron və diaxron müstəvidə açılımları zərurətə çevirir. Ümumiyyətlə, “Oğuz mifi bütövlükdə oğuz eposuna transformasiya olunmuşdur. Mif və eposun münasibətləri burada Arxetip-Tip, İnvariant-Paradiqma və s. münasibətlər modeli çərçivəsində gerçəklənməklə etnik-bəşəri düşüncənin iki mövcud tipini nəzərdə tutur: Mifik-kosmoloji və Tarixi düşüncə. Kosmoloji eposun başa çatması ilə onun düşüncə tipi parçalanır və tarixi düşüncə tipinə transformasiya olunur” (7, 11-12). “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu düşüncə tipi və ehtiva etdiyi təsəvvür modelləri ilə mifik-kosmoloji və tarixi olanların dərkinə (həm də təqdiminə) yüklənir. Dünya dastanşünaslığının gəldiyi qənaətlər burada bir sərhədsizliyi, birinin digərinin içinə girməsi və həm də özünü onda əks etdirməsi səviyyəsində çoxtərəfli çeşidlərə, epizod, hadisə, idiomatik ifadə, müxtəlif yönlü ifadə modelləri kontekstində təzahür etdirir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” elə ecazkar, açılması sona qədər mümkün olmayan sirli düşüncə və mədəniyyət hadisəsidir ki, onun mətn korpusu ayrı-ayrılıqda, həm də boy timsalında mifi və mifə qədər olanların tarixi axarda kəsb etdikləri ilə uclaya bilir. Evi düşmənlər tərəfindən yağmalanan Qazan xanın yurd ilə, su ilə, qurd ilə söhbətləşmələri (xəbərləşmələri) təkcə üst qatın, tarixilik baxımında özünə yer alan təsəvvürünə bağlanmır, alt qatda mif və mifə qədər olan təsəvvürün oyanışı, hərəkətliliyi burda özünü göstərir. “Su haqqın didarın görmüşdür” düşüncə tipi həm də təsəvvür baxımından mifik zamandan gələnlərin postulatını öz içinə alır. Eləcə də “qurd üzü mübarəkdir” düşüncəsinin təsəvvür modeli kosmoloji qatı tarixi düşüncəyə ötürmək funksiyasında sıralanların təbiətini və həm də mexanizm modellərini açıqlayır:

Qaranqu axşam olanda günü doğan!

Qar ilə yağmur yağanda ər kimi duran!

Qaraqoç atları kişnəşdirən!

Qızıl dəvə gördüyündə bozlaşdıran!

Ağca qoyun gördükdə quyruq çırpıb qamçılayan! (3, 35-36).

“Kitabi-Dədə Qorqud”, ümumiyyətlə epos məfkurəsi etnoenerjinin daşıyıcılıq funksiyası ilə bir zənginliyi və toplum təsəvvürünə dayanan sakral düzəni diqqət önünə gətirir. Bədii-estetik düşüncəyə daşınıb gələnlər mif-kosmos timsalında

olanlardan bir harmoniya, bütövlük əxz etməklə həm də onun sistemini özündə hazırlayır. Onu da əlavə edək ki, “intizam, gözəllik və ahəng idealını bəşəriyyət həmişə təbiətdən öyrənib. Fitri-təbii ahəngə bədii izahı elmi düşüncədən əvvəl əsətir və miflər verib. Mütərəqqi bəşəri fikir təbiətdəki harmoniyayı həmişə cəmiyyətdə də axtarıb, tapmayanda isə onu özü yaratmağa cəhd göstərib. Antik faciənin də, Aristofan məzhəkəsinin də komik və tragik duyğunlarını harmoniya qanunlarının pozulması təşkil edir. Qədim Şərq miflərinə görə Allah Xaosu (hərc-mərceliyi) Kosmosa (təbiətə) çevirib. Təbiətdə antitəbiət ünsürləri – riya, şər, cin, şeyatin, cəhənnəm və zülmət isə məhz Xaosun Kosmosda qalıqları, əbədi zərrəsi və varisi kimi qorunub saxlanılır” (5, 186). “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları bu nizamın, harmoniyasının qorunub saxlanması və gələcəyə daşınmasının timsalında bir mü-kəmməlliyə bağlanır.

Müxtəlif boylar və epizodlar səviyyəsində özünü göstərən epos semantemi öz strukturunda Oğuz elinin toplum olaraq təsəvvürlərini, düşüncəsini, nizamını, ailə və sosial institut timsalında qutsallığını, törə münasibətlərini bir tamlıqla etnoenerji səviyyəsində gələcəyə ötürməyə köklənir. Bunlar mif və tarix müstəvisində sıralanmalarla dastan boyu işarəvi kodlarla özünü nümayiş etdirir. “Dəpəgözün pəri anası gəlüb oğlanın parmağına bir yüzük keçürdi. “Oğul, sənə ox batmasun, tənün qılinc kəsməsün!”– dedi.

Dəpəgöz Oğuzdan çıxdı, bir yuca tağa vardı. Yol kəsdi, adam aldı, böyük haramı oldu. Üzərinə bir qaç adam göndərdilər. Ox atdılar batmadı. Qılinc urdular, kəsmədi. Sügüylə sancdılar, ilmədi” (4, 99). Basat və Təpəgöz timsalında baş verənlər Xaos-Kosmos müstəvisində olanların arxaik qata oturuşmuş təsəvvürlərini canlandıracaq üsul və modellərinin tipologiyası şəklində spesifikləşir. Təpəgözün nağıllarımızda, dastanlarımızda, əsətir, əfsanə səviyyəsində sərgilədiyi mənzərə qütbləşmədə digər bir layı, arxaik qatda oturuşmuş təsəvvürləri diqqət önünə gətirir. Bütün bunlar çox əski zamanların, mifin formalaşdırdığı düşüncənin sonrakı dövrlərə ötürüdükləri ilə də tarix anlamında faktlaşır və qutsal nizamı qayıdışın problemləri səviyyəsində yaşananları öz içinə almaq, gələcəyə daşımaq simpatiyası ilə görünür.

Nəticə. Beləliklə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının mətn informasiyası Oğuz bədii düşüncəsinin paradiqması timsalında Mif və Tarix müstəvisində etnos yaddaşında olanların ümumi stixial xarakterini əks etdirmək imkanları ilə diqqət önünə gəlir. Epos məfkurəsi etnos və onun kulturoloji vahidi olaraq bütün tərəfləri əhatələmək gücü və imkanları ilə spesifikləşir. Mətn məzmunu mif, tarix və janr səviyyəsində etnokulturoloji potensiyayı gələcəyə ötürmək funksiyasına yüklənir. Universum səviyyəsində semantik işarələnmənin arxetip və invariant aspektində sərgilədiyi təsəvvür ən əski zamanlardan üzü bəri gələnləri zamansızlıq müstəvisində bir potensiya olaraq gələcəyə ötürmək missiyasına köklənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahmanlı M., Sultanlı X. Ekosistem, ekohəyat və ədəbiyyat. Bakı: Zərdabi nəşr, 2024, 272 s.
2. Hacıyev T. “Dədə Qorqud kitabı”: tariximizin ilk yazılı dərslisi. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 344 s.
3. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Gənclik, 1978, 182 s.
4. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
5. Qarayev Y. Meyar şəxsiyyətdir. Bakı: Yazıçı, 1988, 456 s.
6. Qarayev Y. Bütün xalqların və dövrlərin kitabı. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. X c., Bakı: Səda, 2001, s. 4 -10.
7. Rzasoy S. Oğuz mifi və Oğuznamə eposu. Bakı: Nurlan, 2007, 182 s.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant: 04.11.2024

Son variant: 26.11.2024